

A Madách Könyvkiadó könyveiről

Gondolatok a könyvtárban

Jönnek hozzánk mindenféle vendégek, sokan csak innen a szomszédból, a környező országokból. Fogadjuk őket illendő sürgés-forgással, mutogatjuk nekik várainkat, a múltat, múltunkat, közös munkánk eredményeit, gazdagodó országunkat. Gyakran előfordul, hogy már a bemutatkozás percében, közös örömmel és megegyezéssel, mint kitűnő, de ez alkalommal szükségtelen szerszámot, félre-
tehetjük a világnyelveket, és mint olajozottabb, bejáratott gépezetet, az anyanyelvünket használhatjuk. Hasonlóképpen történik ez szomszédjárásaink alkalmával is.

A komáromi Duna-hídon állunk, a csehszlovák oldalon. A nyári csúcstalálkozóban várni kell egy keveset a vám előtt. Ötösével engedik a kocsikat, csoportunkban elsők vagyunk. Sietve jön a vámos, egy fiatal nő. Nézi a kocsink rendszámát, és sóhajtozik. — Jajistenem, mit kezdjek én ezekkel? — Aztán anyanyelvére fordítja a szót: — Nem tudnak véletlenül magyarul? — Mondom, hogy tudunk. És hogy nem véletlenül. Illetve — és ezt most, Mandics György *Véletlenül* című versének olvasása után gondolom hozzá — annyiban véletlenül, amennyiben „...így jegyeztek be, véletlenül / a téglavető-gödröktől füstölgő tájon, de ezzel hazám lett e föld, / teje anyatej, szavával szölok: szeretlek“, a „véletlenülüggyvényeken indázó időből“ elfojthatatlanul sarjadó törvény szerint.

Itthon naponként bizonyíthatom kétnyelvűségem előnyeit és az erdélyi művelődéstörténet megismeréséhez kötelezően szükséges három nyelv ismeretét nyilvánvalónak és természetesen szükségességek tartom. A baráti országokban anyanyelvem megkönnyíti a tájékozódást, szélesebb kört nyit a valóság megismerésére. A magyarul olvasó például könnyen ismerkedik öt ország irodalmával. A nemzetiségi irodalmak ugyanis közvetítik a román, szlovét, cseh és szlovák, valamint a Jugoszláviában élő nemzetek irodalmát is. A jugoszláviai *Új Symposion*ban olvastam egy jó riportot a Belgrád melletti tanyavilágról; megveszem, olvasom az Uzsgorod könyvkiadó könyveit is, tudok Moldova György készülő riportregényéről, amit a vasutasokról írt, figyelem a szlovák valóságirodalmat, és mindet összevetem a hazaival. Azonos és különböző problémák, más-más szintek ismeretében a magunk munkáját és eredményeit jobban értékelhetem. Minden ilyenfajta megméretkezés csakis előnyökkel jár. Bizonyossággal abban, hogy amit szívesen cselekszünk, alkotunk és olvasunk, az európai színvonalú.

Örömmel sorolom például nyári élményeim közé azt a cikket, amelyet a pozsonyi *Irodalmi Szemle* egyik számában olvastam, Mózsi Ferenc tollából. „Ha valaki két nyelvet ismer, két kultúra éltető fluidumával él, műveltebb is az egy nyelvű embernél?“ — kérdezi *A szocializmus iskolája — nemzeteket összekötő híd* című írásában. A kérdést, az egy- és többnyelvű ember összehasonlítása nélkül, magam is megfogalmaztam. Két nyelv ismerete mindenképpen csak irodalom megismerését teszi könnyebbé, és végeredményben nagyobb általános műveltséghez vezet, hiszen a korszerűen értelmezett műveltségfogalom nem a szellemi javakkal való jóllakottsághoz, hanem inkább „az éhség érzetéhez“ hasonló. Kodály Zoltántól tanultuk: „Régi igazság, hogy anyanyelvét is jobban tudja, aki még egy nyelven tud.“ Tudva tudni vagy tudatosan tudni ezt: itt kezdődik az, ami számunkra nemcsak lehetőség, hanem kötelesség is.

Szlovákiából egy halom könyvvél tértem haza. Vásároltam és kaptam is, úgy-hogy most télire sokkal több az ismerősöm, hiszen elolvasni, átrágni egy könyvet, esetleg egy szerzőtől hármát-négyet is — az ismerkedés alapos formájának tekintem.

Kíváncsian forgattam a versesköteteket. Barátaim szerint a legjobbakat sikerült megszereznem, a kritikában gyakran előforduló nevek is sugallták: a legjobb fiatal költők műveivel ismerkedhettem meg. Kíváncsiságom az egyszerű olvasó:

találok-e vajon közöttük egy Kányádit, egy Lászlóffy Aladárt, egy Farkas Árpádot, egy Magyarai Lajost vagy egy Mandics Györgyöt? Elképzelésem szerint nagyjából azonos körülmények között élő, azonos cél felé törő közösségek hasonlólt teremthetnek szép gondolatból, iparból, demokráciából, jövőképből egyaránt. Komárom, Pozsony, Prága érintésével robotgunk át Csehszlovákián, és mindenütt a hazaihoz hasonló lakónegyedek, új toronyházakból és pengeépületekből alakult városrészek sorakoztak az út mentén. Még az olyan kicsi városkában is, mint Dunaszerdahely, látszik a közeledő huszonegyedik század. Nem kell hozzá többnapos vizsgálat — akárcsak nálunk, mindegyre előbuknának a sietség jelei. A tömbházak környéke a sietve eltávozott építők nyomait évekig viseli, a vasúti átjárók a régi, rázós utak minőségét idézik. Múlt és jövő keveredik mindenben, ezt nevezzük jelennek. Falu, város, az egész nép jelen van ebben a kitapintható változásban.

„A Javorina kis faluit járom, / ez dombos, sziklás, erdős, vad vidék, / az itteni nép büszke, nyílt és bátor, / ködmönt visel az öregebbje még. // Az én családom innen jött, e tájról. / Száz éve, hogy dédapám útra kelt / (még gyermekként hallottam nagybátyámtól). / Kék szeme volt, ezüstpitykét viselt. // Voltak persze a családban, akik / [...] / eltűntek az idegen óceánban... / Én visszatérek, s az öröm hevít.“ Pavel Bunčák *Strófák a szülőföldről* című verséből idézem ezt a két szakaszt (Bede Anna fordításában). Verseit, vidéki lap szerkesztőjétől Szlovákia művelődésügyi miniszterhelyetteséig, sokan fordították. Így állt össze a válogatott verseit tartalmazó kötet. A negyvenes években szürrealista költőként indult Pavel Bunčák most már, hatvan éven túl, az egyszerű beszéd híve. *Egyszerű beszéd* című kötete az *Egyenes beszéd* szerzőjét juttatja eszembe. A Ion Codru Drăgușanu előtti és utáni „erdélyi peregrinusok“ sorsa: a figyelmeztető összehasonlítás, „a közös Duna-völgyi előrehaladás szolgálata“. Tankönyveink verseinek hangulatát idézi a következő Bunčák-strófa egyszerű megállapításaival: „Törték a földet századokon át. / Ma reggelente sokan mennek gyárba, / amerre lépnek, a föld kincset ad, / s változik létünk rendje, sok szokása.“

A változás gyors, a változás sietős. Fiatal költők műveiből indulattal tör elő a ma bonyolultságát megláttatni akaró látomások özöne, de sablon, szofisztika, ezotéria is. Az előszó- és utószóírók mentegetik ugyan a fiatal költőket, és biztosítják az olvasót, hogy Mallarmé és Rimbaud halála után nyolcvan esztendővel, Ady és József Attila évszázadában, Weöres Sándor évtizedeiben a fiatal költők versei nem lehetnek szokatlanok, „aki átélte az utolsó száz év művészetét, könnyen eligazodik abban a jelképes-mitikus világban“. Az ilyen magyarázkodások azonban elárulják, hogy a szerkesztők sem nagyon hisznek a könnyű eligazodásban. De talán arról is szó van, amit Tóth László („egyik legbátrabb hangú szövegírója az új költészetfilozófiai törekvéseknek“) nyilatkozott Dunaszerdahelyen, a költészet és egyéb dolgok körül kialakult forró hangulatban: „A fagyaltárus és a költő is a nyelvből él. De a fagyaltárusok általában komolyabban veszik dolgukat, mint némely költők.“

Ebben megegyezve, mégis kíváncsisággal kerestem, kutattam kötetről kötetre búvárkodva azt a hangot, amit érte-szerethetek; ha osztom is a kritikus véleményét, miszerint korunk művészete bonyolultabb lett, nem tagadom, hogy a bonyolult valóság művészi tükrözésében jobban szeretem az egyszerű beszédet. „A szembenézésre és gondolkodásra, töprengésre készítő törvényekre pedig különösen szükségünk van. De törvényt fogalmazni csak szigorúan komponált, egészzé álló, stílusukban és felépítésükben is törvényerőre emelt versekkel lehet.“ Zalabai Zsigmond *A vers túldalán* című tanulmánykötetéből idéztem ezt a tetszetős gondolatot.

Tóth László verseiről szóló tanulmányát zárja így a fiatal kritikus. „Két versor közt a távolság / a testem / hosszú utat — / évezredekkel kell megtennem / naponta magamon“ — írja Tóth László, 1971-ben megjelent első kötetében (*A hangok utánzata*). Célja az önmegismerés, legrejtettebb bensőjének feltárása. Ez akkor igazán rokonszenves, amikor közösségi szintre emelve a kérdést, elégedetlensége bátorságra és továbblépésre karkall: „lámbunk idegen már egy újabb forradalomhoz / s eszünkbe sem jut m a g u n k b a n keresni.“ (*Litánia II.*)

Legutóbb megjelent kötetében (*Ithakából Ithakába*, 1975) „önmagából kilépve“, önismerettel és önbizalommal felfegyverzetten hoz letisztult gondolatokat a márról, a holnapról, magunkról, akik a kétezredik évhez mérünk múltat és jövőndőt. Még kísért verseiben valami rémséges rém, talán a háború, belezavarodik az olvasó a sok „kés“- „vér“- és „harang“-ba, meghökkenti a „vadgalamb tollú táj“ és az, hogy „partjainkon fúfza térdel, dadog“, valamint a gyakran előforduló „arcunk széttört tükrödarabjai“, végül is megérkezünk Ithakába.

Kulcsár Ferencet egy interjúból ismerem. Szigeti László barátom készítette ezt a kitérő interjút, éppen egy éve. „Bejárom a magyar klasszikus verselés labirintusát, bízva a szellem Ariadnéjában” — mondotta akkor, harmadik kötetének megjelenése után. Az *Édennek neveztem* című kötete a költő szerint lírai önéletrajz, mások szerint befelőlfordulás. Izlelgetem kötetének verseit, nem találok nálunk a társát. Ez a „suttyomban ország-megleső tudós”, ahogy „Erdélyből sátorolt sátoros” kezdetű versében (*Ki vagyok?*) írja, valóban meglepetés számomra. Burjánzóan gazdag látomásos világa számomra alig-alig áttekinthető. Egy kritika szerint a Tóth László, Varga Imre és Mikola Anikó háromszög súlypontja ő, a csehszlovákiai magyar költészet élcsoportjában a helye. Nekem egyelőre a „mindenséggel szembeálló fiatal nap”, nem könnyű belenézni. Zalabaj Zsigmond jellemzése szerint „Erős lírai alkat: meztelen arc, fődetlen mell, kitarulkozás, a világgal való farkasszemet nézés bátorsága, erkölcsi érzés, felelősségérzet, s mindezek tetejében olyan stílus, amely lehetővé teszi a realitás látványának és a költői látomásnak a kettős mozgását”. Az *Édennek neveztem* kötet közéleti és szerelmi líra, három ciklusban tagoltan. Költői képeiben tolong a sok koponya, vér-rög, csont-kés és egyéb furcsaság. Ezeket a verseket félreteszem. De az ilyeneket újraolvasom: „Ki az írást megtalálja, / fáj a szíve, tiszta szája, / fáit, fáit öntöztetné / világvégi vén óráig. // Ki az írást megtalálja, / szöveget veret bocskorába, / nehéz úton el ne kopjon / világvégi vén óráig.” (*Enek sírás után II.*) Úgy érzem, Jeszenyin fogta a sárosfai költő tollát, amikor hajnali félálomban ilyen sorokat alkotott: „Küldd ki kérges kezem ma is, királyleány, / harangozó sok bojdog gyümölcsöt hogy szedjen. / Küldj ki a madárhoz, fekete röghöz, / hol ember voltam, csillag, barbár sok daltól esetlen.” (*Második levél*) Néhol bibliai, balladai. Mégis mai a költő. Szerelmes verseiben is: „Hozzám, ha érkezel, / jónappal köszödj, / s szárnyaidat hagyd a küszöbön.” (*Hozzám ha érkezel*) Rokonszenves lírikus Kulcsár Ferenc, rokonszenves ez a realista alapállás: „Jövődért arcom aranyát zúzom össze. / Ne szóljon bele a látomás”, vagy ahogyan *Eroicájában* kiáltja: „Hegyi beszéd több ne legyen! / Arany téboly, fönna a hegyen, / elég legyen, elég legyen.” Rokonszenves, ahogyan ráérez a népi hagyományok megismerésének köteletségére. A valóság föltárását igényli, s részt vállal ebből a munkából most születő műveivel. Azt hiszem, érdemes lesz nyomon követni Kulcsár Ferenc pályájának további alakulását.

Varga Imre *Crusoe-szaltók* című kötetét ugyancsak dicséri a kritika. „A mérsékletesen adagolt nikotin / az éhomra felhajtott konyak / s a mindig bevált introspekció / előbb-utóbb meghozza az ihletet” — írja ironikusan a fiatal szerző. Vajon tényleg mást sem akarna a költő, mint „lemerülni a költemény vizébe s felhozni / néhány iszamos csontot, koponyát”? A verselési módszer merőben új lehetőségeinek megteremtését várják Varga Imrétől odahaza.

Még egy sárga kötésű könyvet tartok a kezemben (nem tudom, miért, a verseket előszeretettel sárga borítóra kötve hozza ki a Madách Könyvkiadó), a gyakran publikáló Gál Sándorét. Címe: *Tisztább havakra*. Három tucatnyi vers, 1150 példányban. „Féher / kristályvilág / csend / minden mozdulatlan / csak az idő lép / néha-néha egyet. (*A tél katedrálisa*) Az ilyesmim elriaszt. Szerencsére más is van ebben a könyvben: „reá hagyatkozom a holnap érkezőre / kinek pórusából forrás fakad / reá aki megérti a szavak között / küldött üzenet tiszta hangsorát / íme ez volt / a huszadik század / ez a csend ez a nyár / ez a hajnal s nézd / ez a búzatábla”. Csallóközi fiatal tanár barátomtól is kaptam egy kötetet. Dedicációja szerint a közöttünk lévő „út kövezésére”. Zirig Árpád első verseskötetéből egy strófát őrzök: „este a hold kerítet ver / lombok fénye falra lobban / aranyágak integetnek / sohasemvolt ablakokban.”

A nyáron „tornyokat látogattunk sorba”. Utunkon elkísért Madách, Mikszáth, Krúdy. Prágában Husz János, Szenczi Molnár Albert, Kafka, Egon Erwin Kisch, Hašek. A tornyok közül néhány versből rakottat hazahoztunk. Prózából Duba Gyula, Rácz Olivér, Zs. Nagy Lajos és mások könyveit. Az *Irodalmi Szemle* néhány példányát mutatóba.

Amit értünk — a miénk is. Ami a kevesek által értett és gyakorolt művészet körébe tartozik — Illyés Gyula szavaival élve —, a ma éppúgy kevesek birtokolta atomerő veszélyét is rejtheti: szétvehet egy szellemi világot. Ellenszere? A népművészet megújulása. És a megértés körének tágítása.

Tar Károly

Jürgen Habermas könyve a történelmi materializmusról

Habermas ma az NSZK szociológiai és filozófiai vitáinak középpontjában áll. A kiváló teoretikus előbb a gyakorlati szándékú társadalomelmélet problématicáját és fő tételeit határolta körül (*Theorie und Praxis*, 1963), alkalmazta ezeket a tudományelméletben (*Erkenntnis und Interesse*, 1965), és a módszertanban (*Zur Logik der Sozialwissenschaften*, 1970 — vö. a *Tény, érték, ideológia* című kötettel, 1976), a politikai részvétel kritikai elemzésére vállalkozott (*Student und Politik*, 1961), majd a nyilvánosság (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962 — magyarul: 1971), a tudomány, a technika és a világnézetek (*Technik und Wissenschaft als „Ideologie“*, 1968), a legitimitáció (*Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, 1973) kérdéseivel foglalkozott, ma pedig a „kommunikatív cselekvés” elméletén dolgozik, általánosabb szinten a társadalmi fejlődés elméletének megalkotásán, amelynek meg kellene alapoznia a tőkés típusú fejlett ipari társadalmak analizisét.

A Horkheimer meghatározta elméleti hagyomány folytatójaként Habermas saját elméletét a reflektált társadalomtudomány marxi típusához sorolja: az elmélet — írja — azokat a feltételeket jelöli ki, amelyek között objektíve lehetővé vált nemünk önreflexiója, s ugyanakkor azokat az alanyokat, akik az elmélet segítségével jönnek tisztába önmagukkal és a történelmi folyamatban betöltött lehetséges emancipáló szerepükkel. A megjelenésére való reflexióval és alkalmazása anticipálásával az elmélet önmagát ugyanazoknak a társadalmi életviszonyoknak a katalizátoraként fogja fel, amelyeket elemez, mégpedig átfogó erőszakviszonyokként elemzi őket esetleges meghaladásuk szemszögéből (vö. *Theorie und Praxis*, 9.). Legutóbbi, a szociológiai pozitívizmus, a heideggeri ihletésű hermeneutika és a strukturális funkcionalizmus ellen irányuló munkáiban Habermas ismételten kidomborította, hogy a társadalmi elemzést a társadalmi fejlődés elméletével kellene meg alapozni, amire a marxi történelmi materializmus adhatna indíttatást.

Legutóbbi könyve is ezt célozza: a könyvet a „radikális reformizmus” híveként írta (vö. nyilatkozatával: *Theory and Society*, 1974. 2.), akit a mai marxisták egyik középponti kérdése izgat: az általános történelmi-társadalmi di-

namika és a szubjektivitás sokszínű szférája közötti viszony.*

A *Die Rolle der Philosophie im Marxismus* című tanulmány rávilágít Habermas helyére a jelenlegi elméleti és ideológiai helyzetben; a fejlett (tőkés) ipari társadalom programszerűen radikális bírálata jellemzi, ez pedig felvilágosító jellegű univerzalista világnézetre támaszkodik. A filozófiát elszakíthatatlanul a tudományhoz látja kapcsolódni, és kiváltképpen kritikai funkciót tulajdonít neki a következő tételek alapján: a) a természet és a társadalom egysége nem érthető mindaddig, amíg nem rendelkezünk a természet általános, tudományos elméletével és a társadalmi fejlődés hasonló elméletével; b) eszerint a filozófiának fel kell vetnie a tudomány és a gyakorlati elvek egyetemességének kérdését, a tudományoktól pedig az empirizmussal és pozitívizmussal szembenálló stratégiák követését kell megkövetelnie; c) a filozófiának az a feladata — írja —, hogy az objektívizmus, az eszmék és intézmények ideologikus, azaz látszólagos önállósodása, ezek megjelenése és alkalmazása ellen szögezze a radikális önreflexió erejét (vö. *Zur Rekonstruktion...*, 58.). E téren pedig kivételes szerep jut a történelmi materializmusnak.

Elméleti indíttatása Habermast Adornóhoz és Horkheimerhez közelelti, ezért gyakran ez utóbbiak egyszerű folytatójaként tartják őt számon.** *Moralentwicklung und Ich-Identität* (Erkölcsei fejlődés és énonozosság) című (ismertetett kötetbeli) írása a szerző hűségét tanúsítja Adorno és Horkheimer elméleti programjához, de saját koncepciójának sajátos jellegét is kitűnik belőle. A társadalomelemzés kritikai dimenziójának feltűnő kiemelése, a rendszeres fogalmi elemzésnek mint a pozitívizmus jelszavának nyílt elutasítása igen jellemző Adornóra, Habermas ezzel szemben a

* Jürgen Habermas: *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Suhrkamp, Frankfurt/M., 1976. (Habermas magyarul: J. Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Ford. Endreffy Zoltán, Gondolat, Budapest, 1971. L. még a *Tény, érték, ideológia* című kötetet, uo. 1976. ford.)

** Ehhez vö. Theodor W. Adorno: *Zene, filozófia, társadalom*, Budapest, 1970. Horkheimer-írás a *Tény, érték...* című kötetben. Horkheimerről I. Kovács András tanulmányát: *Magyar Filozófiai Szemle*, 1974. 4–5. 617. A frankfurti iskoláról általában I. Görán Therborn tanulmányát: *Valóság*, 1972. 2.

kritikai célzattal használt fogalmak igazolásának kötelességére figyelmeztet. Feleleveníti Adornónak és Horkheimernek azt a tételt, miszerint vannak közvetítő tényezők az általános társadalmi és történelmi determinizmus és az emberek empirikus, társadalomlélektani természetű tudata és cselekvése között, azonban az Adornónál és Marcusénál felbukkanó pszichoanalitikus magyarázatokat analitikus lélektani (Sullivan, Erikson), genetikus pszichológiai (Piaget, Kohlberg) és a szimbolikus interakcionizmusból (G. H. Mead) merített eszközökkel helyettesíti. Legfontosabb tétele itt az, hogy az érték- és norma-konstituáló kommunikációk közegében, amelyekhez az esztétikai tapasztalat is tartozik, a hagyományos kulturális tartalmak — írja — nem sablonok, amelyekre ráhúzzák a szükségleteket; ellenkezőleg, ebben a közegben a szükségletek megkereshetők és megtalálhatják adekvát értelmezésüket (i.m. 88.). A közvetítések kutatásában Habermas a kommunikációt (a társadalmi, politikai kölcsönhatásokat stb.) tekinti a döntő közegnek; munkája ennek a dimenzióinak a fejlődéstudományba való beillesztését célozza.

Historischer Materialismus und die Entwicklung normativer Strukturen (A történelmi materializmus és a normatív struktúrák fejlődése) című bevezetőjében Habermas úgy kívánja rekonstruálni a történelmi materializmust, hogy ebben a formájában könnyebben érhesse el reflexiók céljait, olyan elméletként, amelynek serkentő ereje nem merülhet ki. Freud, Mead, Piaget, Chomsky elképzeléseire támaszkodva Habermas hangsúlyozza, hogy a társadalmi lét másodlagos formái nem vezethetők vissza a termelőerők fejlődésére, noha ezek alapján jönnek létre. Azt mondja erről, hogy fontos elméleti stratégiai helyet hódítottak meg a racionalitás ama struktúrái, amelyek világképekben, erkölcsi képzetekben, az azonosság alakzataiban fejeződnek ki, hatékonyak a társadalmi mozgásokban, és beilleszthetők az intézmények rendszerébe (i.m. 12.). Habermas megkülönbözteti a társadalom normatív struktúráinak *fejlődéslogikáját* és *fejlődésdinamikáját*: az előbbi magukban a struktúrákban rejlik, az utóbbi a társadalom gazdasági rendszeréből következő evolúciós igényektől való függésükben adott. A normatív struktúrák szerinte a felépítményhez tartoznak ugyan, de — olvassuk a bevezetőben — nem követik egyszerűen a reprodukció folyamatát, nem engedelmesskednek a rendszer problémamodelljének, saját történetük van (i.m. 31.); ezeknek a normatív struktúráknak a fejlődése a tár-

sadalmi fejlődés hajtóműve, mert új társadalomszervezési elveket, a társadalmi integráció új formáit jelentik, s ezek teszik aztán lehetővé az adott termelőerők meggyökeresedését vagy újak keletkezését, valamint a társadalmi komplexitás növekedését (i.m. 35.).

Ezzel a megkülönböztetéssel Habermas kivédi azt a vádat, hogy a társadalomtörténet talaján szellemtörténetet építene, vagy hogy logikaivá tenné az előbit, s rámutat, hogy a Piaget-től átvett „fejlődéslogika” kifejezés nem előfeltételez semmit a fejlődés mechanizmusáról, csak arról a variációs térről mond ki valamit, amelyben a társadalom szerveződésének egy adott fokán a kulturális értékek, az erkölcsi képzetek, a normák megváltoznak (i.m. 12.). A fejlődéslogika szabályokat állít fel a problémák lehetséges megoldására, nem pedig mechanizmusokat, amelyek az elszigetelt problémák megoldására is képesek, vagy általában megoldhatóvá teszik a problémákat (i.m. 36.). Ezek a szabályok nem előzik meg a társadalomfejlődés folyamatát, hanem a folyamat lezajlása után modellként építhetők újjá. Csak miután a történelmi és materialista magyarázatot igénylő racionalizációs folyamatok lezajlottak, akkor jelölhető ki a társadalom normatív struktúráinak fejlődési modellje. Itt jogosultak a racionális utókonstrukció eljárásai (i.m. 38.).

A normatív struktúrák meghatározottságát Habermas a jogfejlődésen szemlélteti. Az *Überlegungen zum evolutionären Stellenwert des modernen Rechts* (Meggfontolások a modern jog fejlődési helyét illetően) című tanulmányban abból indul ki, hogy az intézményesült tudat struktúráinak racionalitását nem a rendszer problémái mérik, hanem azok a problémák, amelyeket az alanyok az objektívtól megismerés és az erkölcsi gyakorlat útján oldanak meg (i.m. 260.). A modern jog legalizmusa, egyezményes jellege, alakiságai a polgári piacgazdaság funkcionális parancsolataiból következnek, de általánosságára nem. A gazdaság imperatívuszai a modern jog normatív struktúráinak keletkezését — és nem lehetőségeket magyarázzák. Ezt a lehetőséget csak a „konvenció utáni tudat” fokozatának elérésekor magyarázhatjuk meg, amikor megjelenik a jogi normák bírálatának és legitimációjának eszméje, a normák és az elvek közötti különbség, a normák levezetése az elvekből, a szerződés képze; csak ez teszi lehetővé a modern jog általánosságát, a kivételt nem ismerő normák megfogalmazását. Habermas elismeri, hogy a modern jog intézményei nem merülnek ki a „kon-

venció utáni tudat" struktúráinak szabályozásában, van társadalmi funkciójuk, noha nem vezethetők le a piacgazdaság formáiból, és funkcionalista módon sem értelmezhetők. A fejlődés dinamikája számára — írja Habermas —, amely a polgári jog tartalmát és funkcióit magyarázza, a tőkés termelési mód a döntő, de ez nem érvényes a fejlődés logikájára, amely egymagában is érthetővé teszi a polgári jog racionalitásának formáját és struktúráit (i.m. 266.).

A társadalmi fejlődés Habermas szerint magában foglalja a termelőerők gyarapodásának dimenzióját (a munkát), s azt, ami ennek alapján fejlődik ki, de amelynek saját immanens fejlődéslogikája van: a kommunikációt. *Zum Theorienvergleich in der Soziologie* (A szociológiai elméletek összehasonlításáról) című előadásában az erre vonatkozó elméletet még kialakulatlanak, kutatási tervnek nevezi. Elméleti háttere: a történelmi materializmus. A szociológiai elméletek közül felhasználható hozzá a cselekvésszociológia (a szabálykövető empirikus helyzetek elemzése, a nyelv és az interakció kapcsolatának vizsgálata), a viselkedésszociológia (a fejlődésnek mint tanulásnak az értelmezése), a funkcionalista szociológia (a komplexitás feldolgozásának vizsgálata). A társadalmi fejlődés elméletének alaptételei a következők:

a) A társadalom alapvető jellemzője a nyelvi kommunikáció, a társadalom kommunikációs hálóként fogható fel. b) A fejlődést egyaránt hordozza a társadalom és a személyiség szerkezete, itt körforgó viszonylatok létesülnek, elsősorban a tanulás folyamataiban. c) A társadalomban mindig vannak olyan problémák, amelyek az új struktúrák és mechanizmusok bevezetésének előzményeként jelennek meg. d) A társadalmi alakulatok sora tanulási szintek soraként is értelmezhető. e) Minden társadalmi alakulatot szervezési elve határoz meg, amely Habermas szerint: azoknak a társadalmi-strukturális változásoknak az együttese, amelyek tanulási lépések révén válnak lehetségessé, amelyek fejlődéslogikája utólag megkonstruálható, amelyek a társadalom új tanulási szintjét intézményesítik, azaz meghatározzák és körülírják a lehetőségek játkerét: milyen mértékben használható fel egy termelőkapacitás a termelés fejlődésében; milyen struktúrákban lehetségesek az intézményrendszer változásai; mekkorára növeszthetők a vezetési szolgáltatások (i.m. 136.).

Habermas összeköti a társadalmi fejlődés elméletének kidolgozását a történelmi materializmus fejlesztésével. Azt állítja, hogy Marx mindkét fejlődési di-

menzióval operált vizsgálataiban — vagyis a termelőerők fejlődésével és a kommunikációval —, de szándékosan tömör fogalmazása az utóbbit az előbire vezette vissza (*Erkenntnis und Interesse*, 1971. 58.). A történelmi materializmus „rekonstrukciójának” kérdése Habermas számára a társadalmi cselekvés interakciós oldalának elméleti-stratégiai átgondolását jelenti. Ezt szolgálja a címódó tanulmány is. Itt a történelmi materializmus alaptételeit és alapfogalmait gondolja át, elemzése főként a munka (az instrumentális tevékenység) fontosságát emeli ki az emberi nem társadalmi és kulturális reprodukciójában. Habermas rámutat: a társadalmi munka fogalma azért alapvető, mert a munka és az elosztás társadalmi megszervezésének evolúciós eredményei nyilvánvalóan megelőzik a nyelvi kommunikációt, ez pedig a társadalmi szerepek rendszerének kialakulását (*Zur Rekonstruktion...*, 151.). A társadalmi szerepek normák létét tételezik fel, ezek pedig — a termelőerők fejlettségének adott szintjén — a nyelvi kommunikációt. Habermas elméleti építményében a munka és a nyelv a döntő fogalompár, ennek kell a fejlődés során konstituálnia az emberi nemet, s ezt a termelési mód történelmi materialista felfogására is általánosítja. A termelési módot a társadalom „szervezési elvének” fényében kell vizsgálni: ez az elv — írja — igen elvont szabályokból áll, ezek szerint a tételezett társadalmi alakulat keretében több, funkcionálisan egyenértékű termelési mód lehetséges. Valamely meghatározott társadalom gazdasági szerkezetét kétféleképpen lehet vizsgálni: előbb a termelési módok szintjén, aztán a szervezési princípium és a társadalmi alakulat szintjén, ahova az uralkodó termelési módok is tartoznak (169.).

Természetesen a kötet tanulmányai bővebb kifejtést igényelnek, tekintve a történelmi materializmus kivételes jelentőségét a mai elméleti és gyakorlati problémák megoldásában, hiszen szükség volna a tőkés típusú fejlett ipari társadalom átfogó elméletének kidolgozására.

A könyv azonban számos kérdést nyitva hagy. A termelési módnak a társadalmi fejlődést meghatározó szerepét a történelmi materializmus ugyanis nem összefüggéseiből kiszakítva, hanem a tényezők gazdagságában szemléli, az integrális jelleg a történelmi materializmus fő vonása. Az integralitás elve kizárja a történelmi-társadalmi determinizmus leegyszerűsítő, lineáris felfogását. Az említett tényezők egyike a nyelvi kommunikáció. Habermasnál ennek elméleti és stratégiai fontossága hol viszonyla-

gosnak, hol meghatározónak tetszik. Nem mond le ugyan a történelmi materializmus nélkülözhetetlen elméleti vívmányairól, de nem értékesíti őket kellőképpen. Marx számtalanszor hangsúlyozta, hogy minden újabb társadalmi alakulat lehetővé teszi az őt megelőző evolúciós sor pontosabb és mélyebb leírását, magyarázatát. Habermas a társadalmi fejlődés elméletéből eredő problémák megoldásának történelmi hátterétől a fejlett tőkés ipari társadalom fejlődési jellegzetességeit választja ki, ezekre támaszkodik elemzésében. Erről a pontról viszont néha csak nehezen vizsgálhatók olyan realitások, amelyek innen vagy túl vannak a társadalom perspektíváján. A Marx szellemi fej-

lődésének súlypontját, elméleti hagyatékának időszerezését mérlegelő vita mindaddig periferikus, amíg elmulasztja figyelembe venni Marx elemzési módszerét. Habermas arra a különbségre hívja fel a figyelmet, amely az átfogó valóságképet a közvetítések kutatására építő Marx konkrét vizsgálódásai és az elméleti elvek tömör megfogalmazása között fennáll; ezeket az elveket ugyanis annak a történelmi cselekvésnek a gyakorlati imperatívuszai alá rendelte sokszor, amelyeknek az elméleti megalapozásán dolgozott. Mindezzel azonban Habermas bizonyos fokig érvényteleníti a marxizmus legnagyobb vívmányát, a történelmi folyamat és az azt konstituáló emberi tevékenység megértését.

Andrei Marga

Gondolatok egy könyvsorozatról

Nyugvópontonra ért az a nagyszabású és nagyjelentőségű munka, amelyre Kiss Jenő és Faragó József tizenöt esztendővel ezelőtt vállalkozott: megjelent az utolsó könyve is a magyarul megszólaló román népballadáknak. A *Báránka* (1963), a *Novákékról szól az ének* (1969), a *Szarvasokká vált fiúk* (1971) és a *Márk vitéz* (1974) mellé az idén könyvespolcunkra sorakozott a *Három testvér, kilenc sárkány* című, fantasztikus balladákat bemutató gyűjtemény is. „Az öt kötetben — tájékoztat Faragó József ez utóbbi bevezetőjében — néhány ismétlést leszámítva több mint másfélszáz ballada és kolinda sorakozik, mintegy 25 000 verssor terjedelemben. Ez a mennyiség a legnagyobb népeposzok terjedelmével vetekszik...”

Az eposzi dimenziók emlegetését nemcsak a fordítói munka nagyságának érzékeltetésére érezzük helyénvalónak, hanem a vállalkozás koncepcióját és horderejét illetően is. Mert ha csak pusztán annyiról volna is szó, hogy Kiss Jenő és Faragó József, valamint az Irodalmi Kiadó örökebe lépő Kriterion Könyvkiadó célul tűzi ki és megvalósítja, hogy a román népballadát a maga történelmi-tematikai, nyelvi-költői sokszínűségében és gazdagságában méltóképpen bemutassa a magyar olvasónak, máris az eposzi hős grandiózusz feladatvállalásainak színterére értünk. De úgy érzem, hogy a műfordítás keserédes gyötrelmeiben helytálló költő és a példaadó tudományos alaposággal útbaigazító tudós kutató erőpróbáján túl

ezek a kendervázon uniformisban felsorakozó szép kötetek többet hordoznak lapjaikon, mint pusztán csak a román népköltészet gazdagságban és sokszínűségben párját ritkító műfajának, a népballadának magyar tolmácsolásait. „Vallanak és vállalnak” az „itt és most” mindig időszertű parancsa szerint. Vallanak az elkötelezett költőről és az elkötelezett tudósról. Nem a szavak, hanem a tett, a cselekvés megmásíthatatlanul erős esküvésű vallomásával.

Mert én nem tudom ugyan, hogy miként, milyen körülmények között kezdte el Kiss Jenő a román népköltészet magyar tolmácsolását, de azt tudom: aki úgy indult el a költői pályán, hogy a „csontos vén paraszt” nagypapa igazságát szeretné a világba kiáltani, annak a nép költészete, akárcsak a nép sorsa, legbensőbb ügye, az ősökben átélt élmények költői megfogalmazása, hitvallás és útravaló. És nem tudom, hogy Kiss Jenő szeme mikor nyíltott rá a román folklór színeire, de azt tudom, hogy akinek bölcsője az erdélyi Mezőségben ringott, az olyan közösségekben eszmélkedett, ahol két nyelven kívántak jó napot az emberek egymásnak, és két nyelven zubogott föl a paraszti sors egyazon élményeit felpanaszló dal.

Kiss Jenő paraszti származása tudatos vállalásával indult, a paraszti nyomor elkötelezett költőjeként, s úgy érzem, hogy eposzi méretű román balladafordítás-sorozata újabb hittétel elkötelezettsége mellett. Ennek a belső, szerves kötődésnek tulajdonítható, hogy a mívés

költő olyan mélységes azonosulással, a megélt élményből fakadó hitelességgel tudja tolmácsolni a román népköltészet kollektív alkotásait, mintha maga is egy lenne a népből kiemelkedett balladanekekesek közül. S teszi mindezt a műfordítás megkötöttségein belül, a szövegviszony és műfaji specifikumok szigorú tiszteletben tartásával, a költői üzenet maradéktalan tolmácsolásával. Így csak az tudhat fordítani, aki nem pusztán ismerője a román vagy a magyar népköltészetnek, hanem a paraszti sors „tikkadt üzenetét” hordozza magában, aki — saját szavait idézve — „el-elűl, de most sem mond egyebet, mint hogy a szolgából is egyszer úr lehet”, „s hogy úr legyen: azért szolgál az igaz”.

Az elkötelezettség cselekvő vallomását olvasson ki a gyűjteménysorozat tudós gondozójának másfél évtizedes gondos munkájából is. Nemcsak abból, hogy minden kötetet igényes, a román ballada történeti-tematikai tagolódását, sajátos nemzeti jegyeit pontos okfejtéssel megvilágító tanulmánnyal bocsátott útjára. Nemcsak abból, hogy minimális terjedelmű, de maximális ökonómiajú jegyzeteiben biztos kézzel helyezte el az egyes balladákat a román és a nemzetközi folklórhagyomány nagy összefüggéseiben. Ezek a kvalitások kétségtelenül a tudományos kutató jól megérdemelt erényeit, a Faragó Józseftől már megszokott tudományos igényesség híret öregbítik. De úgy gondolom, többről van szó, mint a tudományos becsület és felelősség helytállásáról. Gondoljuk meg: az a Faragó József, aki nem is olyan régen, az 1973-as Korunk-évkönyvben józan tárgyilagossággal vette számba, hogy milyen sok a romániai magyar folklór kutatásában a román levő és sürgős feladat, hogy mennyi mindenre kellene a kutató elme és a szorgos munka, félretesz egy sereg, és a maga szűkebb szakterületén eredeti kutatások kiváló lehetőségeivel kecsgető munkát, s szívós kítartással, a legjobb ügyeknek kijáró felelősségtudattal szorgoskodik a román népballadák minél alaposabb és minél szélesebb körű megismertetéséért.

Miért teszi?

Sokféle választ rögtönözhetnek, amelyek mind a cselekvés helyénvaló voltát igazolnák.

En azt válaszolnám, hogy azért, mert ezt kell tennie, mert másként nem tehet az, aki egész emberként teljes értékű munkát akar végezni nemzetiségi hagyományaink fokozott gondozása, feltárása és ápolása érdekében. Nem, nem botlott a tollam, amikor nemzetiségi hagyományaink ápolását emlegetem a román népballadák magyar tolmácsolása és méltó bemutatása kapcsán. Mert ah-

hoz, hogy saját értékeinket helyes perspektívából tudjuk szemlélteni és megítélni, ahhoz, hogy nemzetiségi hagyományaink nemzetiségi öntudatot erősítő szerepe kellőképpen érvényesüljön, gondoskodnunk kell arról, hogy az emberiség nagy, egyetemes hagyománykincsét, s közelebbről a délkelet-európai népek és a román nép gazdag kultúráját közvéleményünk tudomásul vegye, ismerje és kellőképpen értékelje. Más szóval szölvá: nemzetiségi hagyományaink ápolása elválaszthatatlanul együtt kell hogy járjon az emberiség egyetemes hagyománykincsének ismertetésével és megbecsülésével. Ha érdeklenséget tanúsítunk más népek kultúrája iránt, ha saját megbecsült értékeinket nem igyekeznénk behelyezni az emberiség kultúrájának szűkebb vagy tágabb örökségzférájába, magatartásunk kikerülhetetlenül hamis perspektívát sugallna értékítéleteinknek és szemléletünknek egyaránt.

Ennek a felismerésnek a jegyében cselekedett az elkötelezett költő és elkötelezett tudós, mikor a román népballadák magyar tolmácsolására és megismertetésére vállalkozott. Munkájuk — noha a román népballada magyar fordítása másfél százada nyomon követhető — mégis hézagpótló, mert benne valósult meg első ízben, kiváló költő-fordító és kiváló tudós össz munkája révén a román népballada művészi tolmácsolásának és tudományos szintű, rendszeres bemutatásának igénye.

A sorozat első kötete még általános gyűjtemény a román balladaköltészet legjavából. Menet közben azonban szerencsésen módosult a sorozat terve. A második kötet a román balladaköltészet Novák-ciklusát mutatta be a magyar olvasónak, a következő a kolindaköltészet ízeit-színeit tárta elénk, a *Márk vitéz* egyetlen balladaénekes repertoárjának gazdagságával kápráztatott el. Végül pedig az ötödik kötet a fantasztikus balladák gyűjteményével ajándékozott meg.

Mindenik kötet, a bennük foglalt balladák szépségén túl, valami olyan többletet nyújt a magyar olvasónak, amely a román balladaköltészet sajátosságaira, specifikus jegyeire figyelmeztet. Egyszer arra, hogy a román folklórban egy-egy balladahős olyan elevenséggel élt a köz tudatban, hogy alakját, cselekedeteit balladák sora idézte fel, ciklussá kerekedett a róla szóló hagyományanyag. Máskor arra, hogy a román népballada életében a különös költői-előadói tehetséggel megáldott énekesek közösségi élményben gyökerező egyéni teljesítménynek milyen óriási szerepe van; ismét máskor arra, hogy a román folklórban a balladai témák kolinda formában is honosak lehetnek. A legutolsó kötet pe-

dig a román népballada egy olyan fajtáját mutatja be a magyar olvasónak, amely noha nem ismeretlen a magyar szájhagyományban, korántsem olyan elterjedt és olyan gazdag, mint a román folklórban. A nemzetközi mesekincs egy-egy darabjának énekelt, verses redakcióit, történeti vagy természeti mondák verses megfogalmazásait tartalmazza a *Három testvér, kilenc sárkány* című kötet. A magyar olvasó azzal az örömmel fedezi fel benne az Árgirus királyfi történetét, vagy a békamenyasszony meséjét, a sárkányokkal viaskodó testvérek, az égitest-szabadító hős mesei kalandjait, mint ahogy régi, kedves ismerősünkkel találkozunk váratlanul. Éppen csak új köntösben látjuk viszont. Mert hiszen a *Három testvér, kilenc sárkány*, vagy a *Mizil király, a Ruszka és Miu*, az

Árgirus királyfi, A békafeleség történetében a magyar népmesekincsben is jól ismert típusok vagy mesei epizódok verses redakcióit látjuk viszont. És sorolhatnám tovább — Faragó József útbaigazító jegyzetei nyomán —, hogy hány és hány szállal szövődik egybe román és magyar, délkelet-európai és európai szájhagyomány, s e kusza, sűrű szövevényben minden nép a maga egyéniségének megfelelően alakított a közös hagyományon: mesében mondta el vagy balladában énekelte, mondát formált vagy legendaballadát. De valamennyi az emberiség egyetemes kultúrájának vérkeringésében egy csepp, mely minden népek „lelkéből lelkedzett gyönyörű magzata”, ugyanakkor közös nagy kincs, hatalmas örökség. Megbecsülése s ápolása közös ügy és közös feladat.

Olosz Katalin

Pimpimparé

Te vagy a szó, te pedig a *mi* — osztotta a szerepeket a zeneóvodában a felejthetetlen Hubbes Helén, mindnyájunk Heli nénije, majd puha kezének könnyed érintésével megszólaltatta a zsip-zsúpot az élő ikerhangszeren úgy, hogy valamelyik „hangnak” fejére tette kezét. Mindig tette, sosem ejtette, s valahogy apró simitás is sikeredett a rövid mozdulat végén a gyerek kobakjára. Olyan boldogsággal selypegtem azt az egyetlen rám osztott szó hangot, mintha a Tannhäuser kórusbetétjeit sikerült volna egyszer csak egyedül elénekelnem összes szövegeivel; még tinédzser korom beat-szlágereit sem dallottam soha annyi hévvel, ami pedig nagy szó!

Valamivel később aztán, a zeneiskola főtanszak-óráin már elmaradt ez a játékos jelleg, több nyomatékkal érintette tarkónkat hol a szinkópás, hol mondjuk az ötnegyedes ütemre, de gyakran minden ütembeosztáson kívül is a tanári kéz, a hegedű pedig nehéz hangszer, gyerekefjével olykor a ZENÉT is meg lehet gyűlölni általa. Valahogy így történt, hogy a zsip-zsúp két hangjának játékos bővölete megfakult egy idő után, a félfekvés meg a hét bé „spanyolcsizmáját” sokan nem tudtuk elviselni, hiába volt a biztató indítás, s jónéhányan nem a konzervatóriumban végeztünk, jöllehet örök-haragot mégsem kötöttünk a zenével.

Ilyen nosztalgiaival elegy emlékek jutnak eszembe most, hogy Vermesy Péter kurta gyermekdallamai között tallózok*, hiszen túl sokat a könyv didaktikai-metodikai szempontokat betartó vagy éppen felállító vezérfonaláról úgysem tudnék mondani, mert nem értek a zenepedagógiához, s csöppet sem vigasztal az a tény, hogy sokan mások is így vannak ezzel.

A zenei formanyelv elsajátítását szorgalmazták Vermesy egyszerű egyszólamú dallamai, s elég egy pillantást vetnünk az egyre bonyolultabb dallamképleteket bevezető „fejzetcímekre” (Tűkör-játék, külső bővülés, belső bővülés, háromtagúság, ötfokúság, lá-, do-, mi-pentaton stb.), hogy a könyv zenei anyagának jól átgondolt vezérfonalát áttekinthessük. Végül is a dallamocskák megkomponálása valószínűleg nem állította különösebben nehéz feladat elé a zeneszerzőt, egyik főcélja az lehetett, hogy a gyerek minden nehézség nélkül prima vista „leszólalmazhassa” a dallamot. A lényeg az abban kell látnunk, ahogyan, és amilyen sorrendben ezek a dallamok követik egymást, hisz ez adja a kötet szisztematikus felépítését, azaz Vermesynek ezúttal nem is annyira dal-

* Szilágyi Domokos—Vermesy Péter: Pimpimparé. Vers és muzsika gyermekeknek. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1976.

lamot, mint inkább *könyvet* kellett „komponálnia”, melynek „hangsorából” kihallatszodjék a zenepedagógus domináns hangja, nem rátukmáló-kényszerítő erővel, hanem olyanformán, hogy a gyerekek túl sok töprengés és nehézségek nélkül elfogadják azokat a játékszabályokat, amelyeket a zenetanuláshoz föltétlenül el kell fogadnia. És valóban, hogy a gyermek kirakós játéka lehetnek így a hangsor hangjai, ám az esetleges építményhez a könyv szerzője szolgálatot — nem túl szigorú és csöppet sem unalmas — sémákat, melyek eleve színesek már, s melyeket a gyermek — némi ismeret birtokában — tetszése szerint bővíthet, továbbgondolhat.

A könyv rávezető, tanító célzatának lényegét szerintem Vermesy a *Bevezetés* egyik kérdéskomplexumában fogalmazta meg: „Vajon az átlagos felkészültségű hallgató (vagy akár zenész!) képes-e kihallani valamely műből, miből és hogyan van felépítve? Tudja-e egyáltalán, hogy mire kell figyelnie?” Ezzel anélkül, hogy megsértené azokat a koncertlátogatókat, akik bevett szokás szerint legyintenek: „A zenét érezni kell! Nagyképűsködés minden, a megértésre irányuló túlzott buzgóság, ha a zene közegében fürdőzünk”, cáfolja őket, s ide kívánczik most egy, a filharmonikus zenekarok repertoárjának összeállítására vonatkozó észrevételem: a közönségigény mutatójaként (is) többnyire a preklasszikusok, meg Beethoven, Csajkovszkij, Mendelssohn, Brahms művei szerepelnek műsoron, teltház is ilyen összeállítású hangversenyeken van leginkább, nem azért, mert könnyebben érthető „zenei nyelvezetű”, hanem mert „fülbemászóbb” melódiaiák tökéletesen kielégítik a koncertlátogatók zömét. És ezért idegenkednek (olykor még zenészek is!) Orff, Hindemith, Britten, de akár Debussy vagy Bartók műveitől, mert első hallásra nem-

igen memorizálhatók, nem tudják „kivenni” a már megszokott vezérszólámat, azaz: nem tudják, „miből és hogyan van felépítve”, „mire kell figyelniük”. Kérem, ne vegyék ezt magukra azok, akik amúgy is túljutottak már ezen a stádiumon, s az sem szégyen, ha valaki csupán szórakozását keresve hódol kedvenc zeneműveinek. Csak arra szerettem volna kissé rávilágítani, mekkora lehet a jelentősége majdan Vermesy tudatosan fölépített könyvének, ha a szerencsés generáció felnő a rendszeres koncertlátogató szintjére, ha ezek után egyre magasabb szinten sajátítja el „a zenei logika adományát”.

A könyv célja ilyenyszerűen világos lehet a zeneető szülők, zenepedagógusok számára, akiknek útmutatására — túl a könyv áttekinthetőségén — minden bizonnyal szükség van. Ugy vélem, Vermesy Péter is számít arra, hogy sikere teljessége érdekében segítségüket nyújtsák a továbbiakban.

A nemrég elhunyt Szilágyi Domokos gyermekverseit nem kell különösképpen bemutatni a hazai olvasónak, hiszen ilyen irányú tevékenységét részletesen ismerheti a *Napsugár*ból. Ha a *Pimpimpáré* sikerkönyv lesz, mint ahogy azzá lett Fodor Sándor *Csipikéje*, Kányádi Sándor *A bánatos királyleány kútja* című könyve, akkor e siker fele neki tulajdonítható, s elismeréssel elsősorban a szerzőtárs adózik, mert a versek nemcsak a gyerekek „zenés játékát”, de Vermesy munkáját is megkönnyítették. Változatos ritmusképletű gyermekversei, a versek prozódiai felépítése kiválóan alkalmasak a zenei prozódia hozzáimitálásához, a „szinkronizáláshoz”.

A *Pimpimpáré* két hozzáértő szerző szerencsés, könyvben való találkozásának eredménye, s joggal remélhetjük, hogy a kötet újabb eredmények előjelzője... „csupán”.

Mózes Attila

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

VERONICA PORUMBACU: VOCE ȘI VAL

Regényt írt, nem memoárt, nem is intelmeket — figyelmezteti olvasóját már az előszóban Veronica Porumbacu; a hang az övé, a hullámverés az időé. Regénye első személyben megszólaló hősnőjének a szerző odakölcsonözte emlékeit, vágyait és csalódásait, megosztja vele a barátság kenyerét, a szerelem sóját, együtt isznak a keserűség poharából. József Attila román megszólaltatójának ebben a könyvé-

ben minden igaz, bár nem minden valódi. A szereplők egy részének neve fiktív, mások saját közismert személyazonosságukkal szerepelnek. A hang, amely a 44-es történelmi fordulat idején szólal meg, hogy a könyv utolsó lapjain 1954-gyel egy korszakot lezárva búcsúzzon az olvasótól, költőnő hangja, akárcsak a szerzőé. Első „nokturnói” megjelenése után, a háború utolsó évében mondja neki egy idősebb poétatársa: „A maga versei fuvolahangon szólnak — fuvola, f-fel, mint a félelem.” A félelmeiket nem titkolo költőket a köztudat, joggal, bátrakként tartja számon. Ezért kimondhatjuk, hogy a költőnőről regényt író költőnő könyvében szereplő személyek és események hasonlósága valóságos személyekkel és megtörtént eseményekkel nem véletlen.

„Tudom, vannak nagyon magabizó költők, akik hisznek a maguk volt és leendő erejében. Ismertem ilyeneket, becsültem őket, olykor irigyeltem, mint a mondabeli skaldot, aki megkérdetve, melyik a legszebb éneke, így válaszolt: »A holnapi.« Nem én vagyok ez a dalnok. Ellenkezőleg. Alig hiszem, hogy akad kartársam, aki többet kételkedett volna magában, mint én. Sőt, minél könnyebben írtam, annál inkább kétkedem erőmben, erőmben. [...]

Ebben a légüres térben, melyet súlyosbítanak a körülmények, ebben a hiátusban, amelynek idején vakon vetem magam apró-cseprő napi teendőmbe, amikor mosok, vasalok, takarítok, főzök, odaégetem a lábasokat, egyre elviselhetlenebbnek érzem magam, s egy ilyen pillanatban fedezem fel magamban, nem is tudom, hogyan, a vágyat, hogy ha már verset nem foganhatok, bebizonyítsam, képes vagyok igazi életet adni. Azt hiszem, egyszer minden asszony eljut oda, hogy az anyaságot tekintse élete értelmének. Ezt a leendő gyermeket most nem a szerelem kiteljesedéséért kívánom, hanem hogy megváltson a kétségbeeséstől. A feszült vágyakozással szinte ádázul kívánt kisdéd, akit hívok, szólítok, kérlelek, hogy megszülessen, hogy legyen, hogy valamiképpen folytasson engem, nőjőn bennem, mint Éva törzsének hajtása — ne hagyja, hogy úgy érezzem, hiába éltem. A magam gyarlóságának ebből a rettenetéből ezúttal alátámasztok, békedalok születnek; az életerő rejtett magvaiból újra kisarjad a kíváncsiság: előre nézni. Mert nem lehet, hogy az értelem szét ne oszlassa előttem egy képtelen legenda ködét, visszafelé meg nincs hová nézmem: mögöttem por és hamu, mögöttem a háború, a tömegsírok, a krematóriumok füstje, amelyből senki vissza nem testesült, s ha újra elszabadulna a rettenet, porrá és hamuvá omlnának mindannyian, szülők és gyerekek, a város, az ország, a világ. S mintegy az apokaliptikus rémek elriasztására hadat üzenek a hidegháborúnak, amely eldurvítja az embert s gyűlölséget támaszt, dermedten rovom s egy céh-gyűlésen rekedten olvasom fel a sorokat: »Viaskodom, vergődöm, és tudom, / Harcban élek és sebeket kapok. / Menetelek kötözve sebem, / S a fegyvert közben el nem engedem.« S miközben az önszuggesztió meghitt szorításában szavalok, magamba nézve fürkészem az időt, amelyet jövők szoktam nevezni, az időt, amikor senki se tudja majd, mit jelentettek számomra azok a napok, amikor jóakaróim azt hitték, azért írok, hogy megmentssem apámat, rosszakaróim meg azzal gyanúsítottak, hogy írok, mert lemondtam a megmentéséről. Persze, tudom, nem az én megpróbáltatásom volt a legsúlyosabb abban az időben, amikor mások eljövendő, posztumusz jóvátételek vértanúságát éltek. Senki sem kérte, hogy apám mellett vagy apám ellen tanúskodjam; nem kellett megtagadnom, holott ártatlannak tudtam, se nem védhettem, gyanakodva rá. Csak szerettem, mint minden gyermek a szülőjét, és igyekeztem mindent megtenni — de milyen kevés ilyenkor a minden! —, hogy megrövidítsem bár egy nappal a szenvedését. Nem Corneille-hősök módjára éltem át a családi megpróbáltatást, s nem voltam, nem is leszek öngyilkosjelölt. [...]

Azon az őszön, a VIT után, amely Bukarestben kevésbé látványosan, de megütöztetően zajlott le, s mindannyian fellelegeztünk a koreai fegyverszünet hírére, megindultam életem át én is a hazai eseményt: Arghezi, általános ünneplés közepe felé megjelenik az Ateneuban a Békétanács országos kongresszusán. [...] S ha már pusztá jelenléte is a virradatot hirdeti, szava mintha éppenséggel az én kérdéseimre válaszolna háborúról és békéről: »Egyesek önök közül, akárcsak én, többet megélték, mint amennyi idő két bomba robbanása között eltelik. Gondoljanak csak vissza, hány háború követte egymást az elmúlt negyven évben... Óvakodjunk mégis az elháríthatatlan, a kikerülhetetlen esemény, a végzetes pillanat fabulájától, az összes elrongyolt maximáktól és közmondásoktól, amelyek mögött a gondolkodástól való irtózás keres menedéket. A békét, akárcsak a jogot, nem koldulják. Mint minden győzelmet, a békét is ki kell vívni.« (Editura Cartea Românească, București, 1976.)

SZ. J.

MIKLÓS PÁL: VIZUÁLIS KULTÚRA

A tanulmánykötet szerény alcíme — „Elméleti és kritikai tanulmányok a képzőművészetek köréből” — a könyv szerkezeti felépítésére, létrejövetelének módjára utal, a pontos azonban a főcím: a régebben főként sinológusként ismert irodalom- és művészettörténész valóban új alapozást végez, a jelenkor művelődését oly nagymértékben meghatározó vizuális kultúra tudományos megközelítésére mutat példát. A műkritikában meglehetősen gyakori ködteremtés, impresszionista véleménynyilvánítás vagy éppen mellébeszélés tagadása ez a kötet; egyszerű, világos, lényeglátató fogalmazás, a vizuális jelenségek mögött a rendszer keresése jellemzi esztétikai eszme-futtatásait és konkrét elemzéseit (például Kondor Béla, Barcsay, Bartha László festészetéről). A legfontosabbak azonban az esztétikai rendszer modern felfogását kifejtő tanulmányai. A bevezető írásból idézzük:

„Míg az irodalom, a költészet ma is azzal az örök feladattal viaskodik, hogy a mindenséget szavakba foglalja, addig a technika korának festői és szobrászai szétosztották hagyományos feladataikat, és újakat is kerestek hozzájuk: egy részük továbbra is makacsul kísérletezik az ember benső világának, a láthatatlannak a kifejezésével, egy másik, új csoportjuk, a gép segítségével — és annak új szépségtörvényei szerint is igazodva — akarja képbe foglalni a mindenség látható dolgait, s egy harmadik, egyre népesebb csoportjuk most már csak azzal foglalkozik, hogy látványban szép, érzékileg tetszetős és kellemes mesterséges univerzumot teremtsen körénk. A régi képzőművészetnek ezt a három örökösét, a szobrász- és festőművészt, a fotó- és filmművészt és az építész-formatervező művészt voltaképp a láthatóság közege fűzi össze — s ennek a láthatóságnak egyre inkább tudatos hívei és művelői: a vizuális kultúra építői.

A vizuális kultúra fogalma új, amint a mögötte levő jelenségvilág is friss történelmi képződmény. Érzékszerveink legfontosabbja mindig a szem volt, információink túlnyomó többségét mindig is vizuális érzékelés útján kaptuk. Csakhogy annak az információhalmaznak a fő forrása a természet volt (s az emberi is csak a természet részeként), mert az információk többsége is természetes információ volt: az élet és a munka közvetlen szükségleteként jelentkező hír, ismeret, jelzés. A világ fokozatos, majd gyorsuló bonyolódásával, a mesterséges természet, az ember alkotta környezet kibővülésével és telezsúfolásával együtt a mesterséges, embertől eredő információk egyre nagyobb szerephez jutottak életünkben: ma már alig kapunk közvetlen információt a természettől. A mai városi ember információinak és ismeretanyagának túlnyomó része vagy verbalizált, vagy vizuális-optikai formában rendezett s mindenképp előregyártott, közvetett értesülésekből áll. [...]

Ezt a kozmikus méretűvé tágult, ugyanakkor áttekinthetetlen labirintussá zsúfolódott világot jelenti a vizuális kultúra egyik oldala — beleértve ebbe a vizuális információink minden forrását, egész anyagi és következőképp érzékelhető világát (az építmények és tárgyak rendszereit, amelyek csak mellékesen szolgáltatnak vizuális információkat, és a vizuális-optikai információkőzlő berendezéseket és jelrendszereket). A másik oldala: a vizuális információkkal való élni tudás, a vizuális információk felfogásának, értelmezésének és felhasználásának módja. Ahogy Baudelaire zseniális megjegyzése foglalja össze: képek és jelek tárháza egyfelől, a képzeletnek s az emberi lélek többi képességének munkája másfelől.“

Miklós Pál ezt az alapozást nem az elvont spekulációk érdekében, hanem a vizuális kultúra napi feladatai, vitatott kérdései érdekében végzi, a modern művészet megértésének tudományos alapjait vázolja fel; munkája ezért különleges jelentőségű. (*Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.*)

K. L.

GÁBOR DÉNES: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

Gábor Dénes önmagát szerényen csak feltalálónak szokta nevezni. Ez az árnyalati megkülönböztetés emeli ki őt az alkalmazott fizika művelőinek sorából: sohasem az elméleti fizika eredményeinek gyakorlati alkalmazhatóságát kereste, hanem a fordított utat járva, a gyakorlati életben felmerülő műszaki kérdések fizikai vonatkozásait elemezve jutott el a leglátványosabb felfedezéstől, a holográfiától, annak információelméleti vonatkozásain keresztül, egyrészt az információelmélet, a fizika és a kibernetika mélyebb összefüggéseinek vizsgálatáig, másrészt az emberi emlékezés holográfiai modelljének megszerkesztéséig.

Az 1971-es fizikai Nobel-díj kitüntetettjét az utóbbi években főleg az emberiség jövő fejlődésének, a tudósok új felelősségének kérdései foglalkoztatják.

„A tudomány új felelősségei? Nem vagyunk máris túl sok dologért felelősek? Így vélekedett a század legnagyobb tudósa, Albert Einstein is. Amikor két héttel a halála előtt Szilárd Leó meglátogatta őt, Einstein szomorúan ezt mondta: »Szilárd, a régi kínaiaknak igazuk volt! Az embernek egyáltalán semmit sem szabad tennie!«

Einsteint annyira bántotta az atombomba létrehozásához való hozzájárulása, hogy szemrehányással illette önmagát, amiért leírta az $E = mc^2$ képletet, és amiért levelet írt Rooseveltnek. Bármennyire is tiszteljük tragikus kétségbeesését, nem hiszem, hogy elfogadhatjuk tanácsát. A felelősséget nem kerülhetjük el azzal, hogy semmit sem teszünk. Viszont a legnagyobb mulasztás vétké terhel, ha nem teszünk meg mindent a veszélyek ellen, amelyek civilizációinkat fenyegetik.

Milyen veszélyek fenyegetik civilizációinkat? A legszörnyűbb és legnyilvánvalóbb veszély természetesen a háború. A tudomány és a technika bűne szintén egészen nyilvánvaló ezen a téren: minden korok legcsodálatosabb agytrösztje teremtetten meg az atombombát. Utólag azonban már hiába próbálkoztak a legjobb elmék olyan módszerek felfedezésével, amelyekkel a veszély csökkenthető. Minden ilyen kísérlet az ellenőrzés makacs visszautasításán bukott meg. [...] Meglepő módon az ellenőrző műholdak nem a Pugwash-konferenciák eredményeképpen születtek meg, hanem ugyanaz a műszaki fejlődés szülte őket, amely az atomfegyverek veszélyességét hallatlan módon fokozta.

A többi veszély a háborúhoz viszonyítva kisebb ugyan, bekövetkezésük azonban sokkal bizonyosabb. A dolgot röviden és kissé durván megfogalmazva, rövid távon a szegény országokat éhínség, a gazdagokat kiábrándulás, hosszú távon mindkét csoportot az általános szegénység fenyegeti. Az éhínség nem igényel sok magyarázatot. Az emberiség ősi ellensége. Sokkal bonyolultabb az a veszély, melyet »kiábrándulásnak« neveztem. Szinte mindenki érzi, hogy valami nincs rendben, de senki sem teheti újját a kritikus pontra, olyan nagy ugyanis a kritikus pontok száma. [...] Véleményem szerint kétféle bajt kell megkülönböztetnünk. Amikor jól mennek a dolgok, az emberek holmi krónikus boldogtalanság-félében szenvednek. Az a tény sem teszi őket boldogabbá, hogy apjuknak, nagyapjuknak sokkal rosszabb sora volt. Annál nyilvánvalóbb, hogy társadalmunk akut bajoktól szenved, ha rosszul mennek a dolgok. Azért nyilvánvalóbb, mert ezek a bajok nem pszichológiai, hanem intézményi természetűek, megoldásuk is intézményes. [...]

A hosszú távra szóló veszély legalább olyan egyszerű, mint amilyen ijesztő: az egész világ egyetemes elszegényedése a természetes nyersanyagforrások elapadása következtében. Világos, hogy a tudománynak itt két nagy problémával kell szembenéznie. Az egyik *előrejelzési* probléma: meddig folytatódhat a dolog úgy tovább, ahogyan most folyik? A másik *feltalálási* probléma: hogyan előzhetjük meg a katasztrófát? Következtetés: ha el akarjuk kerülni a nem több mint száz vagy legfeljebb kétszáz esztendő múlva bekövetkező katasztrófát, a technikának más irányba kell fordulnia. [...] Azt hiszem, most már megfogalmazhatjuk a tudomány és a technika új felelősségeit. A technika tudatában kell hogy legyen a maga ökológiai felelősségének. A megoldásra váró problémák nagyjából két csoportra oszthatók. Az első a környezetszennyeződés elleni harc. A második a pótolhatatlan természeti készletek kiapadása elleni harc. [...] Míg a szennyeződés rövid távú veszélye elleni küzdelem céljára, úgy gondolom, minden szükséges műszaki eszköz rendelkezésre áll, addig a hosszú távú veszély, a természetes készletek kiapadása rengeteg új tudományos és műszaki problémát vet föl. [...] Bízom benne, hogy a problémák megoldhatók, noha el kell ismernem, reményeim inkább optimizmusomon, mintsem szilárd tényeken alapulnak. Én azonban mindig az optimizmust tartottam a felelős emberek egyetlen munkahipotézisének.

Véleményem szerint tehát lehetséges a Földön olyan ipari civilizáció, amely hosszabb távon is megtartja egyensúlyát. [...] Az esőre azonban száraz időben kell felkészülnünk. Semmiképpen sem mondhatjuk: »Csináld azt, amit eddig, és ördög vigye az utódainkat.« (Gondolat, Budapest, 1976.)

A. J.

PRAGMATICS OF LANGUAGE AND LITERATURE

A tanulmánykötet szerzői a kommunikációelméletben, szemiotikában kialakult pragmatikának (a jel felhasználói közötti viszonyok tanulmányozásának) a szempontjait próbálják az irodalmi szövegek vizsgálatára alkalmazni. A nyelvtu-

domány új módszertanából (a strukturalizmusból, a generatív elméletből) már eddig is sokat importáló irodalomtudományban mind ez idáig még nem került sor a modern pragmatika alkalmazására; ahogy a kötet szerkesztője, Teun A. van Dijk is állítja, „szükség van egy olyan pragmatikai komponensre, amelynek szabályait, feltételeit, megszorításait a beszédaktusok és a közlő funkciójú kontextusok sajátosságai alapján lehet megfogalmazni“. A pragmatikai megközelítés módszerei „a természetes és a formális nyelvek grammatikájából és logikájából“ adódnak. Van Dijk szerint még ez a próbálkozás is azt a felfogást igazolja, hogy „egy produktív irodalomelmélet már nem lehet meg az említett tudományok formális eljárásai nélkül“.

Különben a tanulmányok jórészt a szövegnyelvészet elveit képviselik, és majdnem mindegyikben szóba kerül az újabb angol filozófiából sarjadt sajátos szemantika (Austin, Searle), a beszédaktus-elmélet. Így még inkább nyilvánvalóvá válik, hogy „az irodalompragmatika főbb kérdései a nyelvhasználat (szövegelőállítás) szociológiai és lélektani feltételeivel függnek össze“.

Van Dijk a pragmatikát mint „a nyelvhasználat különböző körülményeitől (helyzeti tényezőitől) való elvonatkoztatás“ eredményét értelmezi, és ehhez való elméleti keretnek a beszélő—hallgató viszonyt tekinti. Az ebbe a keretbe ágyazott szövegvizsgálat viszont elképzelhetetlen a szöveglogika és az igazságelmélet hasznosítása nélkül.

Az irodalompragmatika egyik legfontosabb és a stilsztika számára is jelentős kérdése a szövegek elfogadhatósága. Ezt vizsgálja szélesebb alapon Hugo Verdaasdonk, minthogy idetartozónak véli egyrészt a hatáseleméletet és az irodalomdidaktikát, másrészt az igazságelméletet, az ismeretelméleti logikát, a retorikát mint érveléseméletet és az értelmezést. Legfőbb következtetése logikai természetű. Egy állítás ugyanis akkor fogadható el, ha „jelentésének igaza a szövegen belüli előzményekből következik“. Sok esetben (például fikciók esetében) olyan feltételezéssel is számolnunk kell, amelynek eldöntésében fontos szerepet játszhatnak „a társadalmi normák, konvenciók“ és az is, hogy az olvasó hogyan értékeli az író. (*North-Holland Publishing Company. Amsterdam, 1976.*)

Sz. Z.

MIKLÓS RADNÓTI: MARCHE FORCÉE LE MOIS DES GÉMEAUX

Jean-Luc Moreau a finnugor nyelvek szakértője, a magyar irodalom egyik legfiatalabb és legvállalkozóbb szellemű tolmácsolója. Francia nyelvű Radnóti-fordítása a *Collection Unesco d'oeuvres représentatives* európai sorozatában jelent meg. Azok számára, akik Radnóti az iskolában tanulják, szavalták is, akik olvashattak in extenso Tolnai Gábor bori kutatásairól, akiknek — akár jártak Párizsban, akár nem — a rue Cujas radnótiisan lejt a Boul'Mich felé, a fordító előszava kevesebb újat tud mondani, mint azoknak, akiknek szánták: a francia olvasóknak. A kötetben szereplő 61 reprezentatív költeménynek s az önéletrajzi *Ikrek havának* fordításáról, a fordítás mesterségbeli problémáiról maga Moreau közli az olvasóval azt, ami valóban lényeges. Egyenesen Radnótira hivatkozik:

„Hogyan kell verset fordítani?

Erre a kérdésre az *Ikrek* havában Radnóti világos választ adott. Saját meggyőződésem olyannyira közelálló az övéhez, hogy szükségét éreztem a gyakorlatba is átültetni. Igyekeztem minél közelebb kerülni az eredeti versformához, alkalmazni a magyar versritmust, tiszteletben tartani az asszonánc és a rím játékát. [...]

Mindazonáltal meg kell vallanom, hogy versről versre más megoldását alkalmaztam a hexametek fordításának. [...]

Az első két Radnóti-költemény, amelyet — sok évvel ezelőtt — megpróbáltam franciára átültetni, a hetedik és a nyolcadik ekloga volt. Ebben az időben a hexameterről ködös elképzelésem volt, abból az időből, amikor az iskolában Vergiliust és Lucretiust mint leckét mondtam fel akadozva. Ha ismertem is a daktilusnak és egyéb spondeusoknak valamilyen kócos képletét, »érezni« nem éreztem, s teljességgel képtelen voltam kapásból skandálni. Pillanatig se hittem, hogy ez is épp oly természetes lehet, mint egy sándorvers helyes felmondása, vagyis hogy a holt nyelv verse élhet.

Így hát az említett költeményeket úgy fordítottam, ahogyan felfogtam őket, inkább próza-, mint versformában. Újra kellett volna természetesen fordítani. De már késő volt: megszilárdult az agyag. Hadd emlékezzem az olvasót, hogy Rad-

nóti sose tért többé vissza első kötetei szabadverséhez; s arra, hogy az eklogákat a szó erkölcsi jelentésében példás szigorral módolta meg. [...]

Csak később, amikor magyar barátaim ajkáról hallottam a hexametert, akkor értettem meg ennek a versidomnak eleven, hajlékony, áttetsző harmóniáját. Ezen a napon megvettem lábamat a magyar költészetnek azon a talaján, amely addig ismeretlen föld volt számomra. És ezen a napon értettem meg Vergiliust.“ (Ed. P. J. Oswald. Paris, 1975.)

G. Gy.

GILLO DORFLES: ESTETICA MITULUI

Az ismert olasz esztéta és szemiotikus azok közé a „mitoszmagyarázók“ közé tartozik, akik az átlagosnál nagyobb szerepet tulajdonítanak a nyelv szimbolikus-metaforikus elemeinek. Nem véletlen, hogy Dorfles a Babel-tornya mítoszáét (mint a mitológia keletkezésének mítoszáét) állítja elemzéseinek középpontjába. A nyelvek többszámát a mítosz egyszámára ellensúlyozza. A mitikus állandók meglelte pedig Claude Lévi-Strausst látszik igazolni, aki távoli kultúrák mítoszainak strukturális egységéből indult ki. A mítosz egyszámára hatalmazza fel Dorflest arra, hogy mélylélektan-ellenes hermeneutikájában — mítoszt és metaforát közös nevezőre hozva — úgy végezze el a mítosz esztétikai-szemiotikai elemzését, hogy az az elemzés ne zárkózzék be önmagába, hanem nyitva maradjon a filozófiai gondolkodás valamennyi jelentős áramlata előtt.

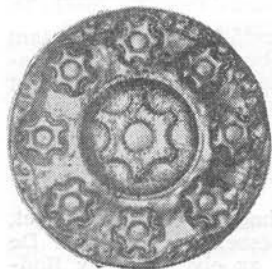
Az alábbi részlet a szerző *Jegyzetek egy Wittgensteini esztétikához* című tanulmányából való:

„Wittgenstein véleménye sokaktól eltérően az, hogy a szó jelentése (mely nem más, mint a fogalom és hangalak találkozása) semmiképpen sem esik egybe e jelentés képi összetevőjével vagy a tiszta képi gondolkodással (melyhez többnyire semmiféle akusztikai kép nem társul). A képi gondolkodás tehát megelőzi a verbális gondolkodást, vagy legalábbis párhuzamos vele.

Meggyőződésünk szerint a képi beszéd (imagery), a képi gondolkodás (Herbert Read *Icon and Idea* című könyvében ezt vizuális gondolkodásnak nevezi) a létező legőszintébb nemzeti közeli nyelv. Ez a meggyőződésünk azonban semmiképpen sem egzakt vagy csak bizonyos fokig egzakt, mert bizonyítása tisztán képzeletbeli. Ha azt mondom angolul: »It's raining« (mely névmásból, igéből és igenévi szerkezetből álló teljes mondat), a rám tett (fonetikai és képi) benyomás — vagy, ha úgy tetszik, a mondat »jelentése« — igen nagy mértékben különbözik majd attól, ahogy franciául vagy németül »esik az eső«. A francia »il pleut« és a német »es regnet« kifejezés ugyancsak névmásból és igéből áll, de hiányzik belőle az igenévi szerkezet. Továbbá más az orosz »dozsd igyot« (szó szerint: »az eső megy«), melyhez sokkal anyagszerűbb képet társítunk — talán mert itt egy főnév (»eső«) a fő jelentéshordozó —, mint azokban a nyelvekben, ahol az ige (»esik«) játssza a főszerepet. Az olasz »piove« vagy a szlovén »dežuje« tárgyatlan, de nem feltétlenül személytelen igékkal analóg jelentést sugall. Mindkét esetben személyesebbnek érezzük az »esősés« aktusát (akár azt is mondhatnók: »valaki esik«), mint azokban a nyelvekben, ahol az igéhez »személytelen« névmás is társul (it's raining).

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egy igei »kép« szemantikai értéke nemcsak nyelvenként más és más, de annak az átél valóságnak is függvénye, amelyre az adott kifejezés vonatkozik. Könnyűszerrel elfogadhatjuk tehát, hogy a különböző nyelvek »nyelvi« jelei között nincs pontos megfelelés, még ha e jelek referense látszólag ugyanaz is.“ (Editura Univers. București, 1975.)

A. J.



Dénes Sándor fémdomborítása